VIKIPEEDIA

Ngambai keel

Ngambai keel on Niiluse-Sahara hõimkonda Kesk-Sudaani keelkonda kuuluv keel.[2] Ngambai keelt räägitakse peamiselt Edela-Tšaadis, aga ka Kameruni kirdeosas ning Ida-Nigeerias. Emakeelena kõneleb seda keelt umbes miljon inimest, neist 896 000 elab Tšaadis.[1] Peamised ngambai keele rääkijad on sarad ning ngambai on enim räägitud sara keel, seda kasutatakse ühtlasi kauplemiskeelena teiste sama piirkonna dialektide rääkijate vahel.

ngambai keel	
Kõneldakse	Tšaad, Kamerun, Nigeeria
Kokku kõnelejaid	1 000 000[1]
Keelesugulus	Niiluse-Sahara hõimkond ▪ Kesk-Sudaani keelkond
Keelekoodid	
ISO 639-3	sba

Sisukord

Fonoloogia[3]
- Vokaalfoneemide tabel
- Konsonantfoneemide tabel

Grammatilised kategooriad
- Nimisõnad[3]
- Tegusõnad[3]
  - Aspekt
  - Aeg
- Omadussõnad[3]
- Sõnajärg
- Kirjaviis

Põhiarvsõnad

Keelenäiteid[3]

Muud infot

Viited

Fonoloogia[3]

Ngambai keeles on 13 vokaalfoneemi ja 22 konsonantfoneemi. Tegemist on toonikeelega, keeles on kolm erinevat tooni: kõrge, keskmine ja madal. Tonaalsus mängib keeles suurt rolli ning sama sõna erinev hääldamine muudab tihti sõna tähendust. Ühel silbil võib kohati olla ka mitu tooni ehk liuglemine toimub ühelt toonilt teisele.

Vokaalfoneemide tabel

	Oraalne			Nasaalne		
	Ees	**Keskel**	**Taga**	**Ees**	**Keskel**	**Taga**
Kõrged vokaalid	i			ĩ		
Keskkõrged vokaalid	ɛ (e)	ə	o ɔ	ɛ̃ (ẽ)		õ ɔ̃
Madalad vokaalid		a			ã	

Konsonantfoneemide tabel

		Labiaal	Alveoraal	Alveopalataal	Velaar
Klusiil	**Helitu**	p	t		k
	Heliline	b	d		g
Prenasaal		ᵐb (mb)	ⁿd (nd)	ⁿd͡ʒ (nj)	ᵑg (ng)
Frikatiiv			s		
Afrikaat				d͡ʒ (j)	
Implosiiv		ɓ (bb)	ɗ (dd)		
Nasaal		m	n	ɲ (ny)	
Tremulant		(v)			
Üheväringuline r (ingl k *flap*)			r		
Lateraal			l		
Poolvokaal				j (y)	w

Grammatilised kategooriad

Nimisõnad[3]

Nimisõnu saab klassifitseerida kollektiivseteks ja mittekollektiivseteks. Mittekollektiivsete nimisõnade puhul märgitakse mitmust kliitikuga *-je*, mis häältdub nagu eraldi sõna, kuid kirjutatakse sõnaga kokku. Näiteks:

- *dingem* - mees
- *dingem**je*** - mehed

Kollektiivsete nimisõnade puhul ei kasutata kunagi mitmuse tunnust ning verbi kasutatakse selliste sõnade puhul ainsuse kolmandas pöördes. Kollektiivsed sõnad ngambai keeles on näiteks inimese kehaosad. Näiteks:

> *Mbi**m** to**m**.*
> Kõrv **minu** teeb haiget **mulle**.
> Mu kõrv valutab/kõrvad valutavad.

Ngambai keeles esineb ka liitsõnu, mis võivad koosneda kahest nimisõnast või nimisõnast ja verbist: näiteks *gol-wodro* (jalg-auto) tähendab *autokummi* ning *ne-so* (asi-sööma) tähendab *toitu*.

Käänet väljendavad ngambai keeles sufiksid.

Tegusõnad[3]

Pööret näitavad ngambai keeles erinevad afiksid. Ainsuse teine ja kolmas pööre näevad kirjapildis samasugused välja nagu sõna infinitiiv ja afiksit ei lisandu, ent teisel pöördel on esimene silp keskmise tooniga, kolmandal pöördel aga madala tooniga. Mitmuse teisele pöördele lisandub afiksi asemel sõna lõppu mitmuse tunnus *-je*.

	Ainsus	**Mitmus**
1. pööre	m-	j-
2. pööre	ø-	-je
3. pööre	ø-	d-

Näide sõnaga *ila* (viskama).

	Ainsus	**Mitmus**
1. pööre	mila	jila
2. pööre	ila	ilaje
3. pööre	ila	dila

Aspekt

Ngambai keeles eristatakse perfektiivset ja imperfektiivset aspekti.

Aeg

Mineviku ja oleviku puhul ei ole mingisugust eristust. Tuleviku puhul lisatakse tegusõna ette abitegusõna *a* ja tegusõna ise jääb infinitiivi.

Omadussõnad[3]

Ngambai keeles ei ole omadussõnu. Objektide omadusi väljendavad atributiivsed tegusõnad. Näiteks ei ole olemas omadussõna 'pikk', küll aga on olemas tegusõna 'pikkolev'.

Sõnajärg

Ngambai keeles on sõnade järjekord SVO ehk subjekt-verb-objekt.[2]

Kirjaviis

Ngambai keel kasutab ladina kirjaviisi.[1]

Põhiarvsõnad

Põhiarvsõnad 1–10 ngambai keeles[4]:

üks – *kára*

kaks – *jó*

kolm – *mùndá*

neli – *só*

viis – *mí*

kuus – *mìsá*

seitse – *sírí*

kaheksa – *ji-nài-jó* (10 - 2)

üheksa – *ji-nài-kára* (10 - 1)

kümme – *dòg*

Ngambai keeles kasutatakse kümnendsüsteemi, erandiks on vaid arvsõnad *kaheksa* ja *üheksa*, mida väljendatakse vastavalt kümme-miinus-kaks ja kümme-miinus-üks.

Keelenäiteid[3]

Dingem ar bisi kor bad. – Mees paneb koera lambaid taga ajama.

Mndigi kau bbe. – Ma tahan koju minna.

Anna ger toge Jaan ngal. – Anna teab, et Jaan on pikk.

Muud infot

Ngambai keeles on laensõnu nii araabia kui prantsuse keelest.[3]

Viited

1. "Ngambay - Ethnologue" (http://www.ethnologue.com/language/sba). Vaadatud 17.11.2013. Inglise keeles.
2. "The World Atlas of Language Structures Online: Ngambay" (http://wals.info/languoid/lect/wals_code_ngm). Vaadatud 17.11.2013. Inglise keeles.
3. Mekoulnodji Ndjerareou, Christy Melick, & Sarah Moeller. "A Brief Grammatical Sketch of Ngambay" (http://www.gial.edu/images/gialens/vol4-2/MelickMoellerMekoulnodj-Ngambay.pdf). Vaadatud 17.11.2013. Inglise keeles.

4. "Numeral Systems of the World's Languages: Ngambay" (http://lingweb.eva.mpg.de/numeral/Ngambay.htm). Vaadatud 17.11.2013. Inglise keeles.

Pärit leheküljelt "https://et.wikipedia.org/w/index.php?title=Ngambai_keel&oldid=4993235"

Selle lehekülje viimane muutmine: 10:41, 10. mai 2018.

Tekst on kasutatav vastavalt Creative Commonsi litsentsile "Autorile viitamine + jagamine samadel tingimustel"; sellele võivad lisanduda täiendavad tingimused. Täpsemalt vaata Wikimedia kasutamistingimustest.